

Economic Development in Armenia: Steps to More Freedom

King Banaian, St. Cloud State University, St. Cloud, Minnesota, USA, kbanaian@stcloudstate.edu

*"[T]he efforts of men are utilized in two different ways: they are directed to the production or transformation of economic goods, or else to appropriation of goods produced by others." --
(Pareto, 1906 [1972])*

Armenia's geography place it among many larger neighbors who have seldom had stable, peaceful democracies. Thus its 25th year of independence of part of its historical land represents a victory in itself. That victory is tempered, however, by performance of the Armenian economy in comparison to its near neighbors. According to the World Bank, per capita gross national income in 2015 was \$3,880 in Armenia, good for 140th on world tables, below Georgia (\$4,120, 134th) and Azerbaijan (\$6,560, 107th). The broader Human Development Index of the United Nations, which measures wealth, knowledge and health, places Armenia 84th in the table, behind Georgia (70th) and Azerbaijan (78th).

Armenia's geography as a borderland has long historical roots dating back to the Sixteenth Century (Ottomans and Persians) which leads me to think about its existence as being one surrounded by potential bandits, both roving and stationary. This term, first developed by Mancur Olson (Olson, 1993), (Olson, 2000)), states that there are "colossal gains from providing domestic tranquility and other basic public goods." (Olson, 1993, p. 567) Borderland states – states that lie between two or more larger states – often find themselves amidst several competing roving bandits, with one eventually becoming stationary. Stationary bandits have a greater motivation to provide peace and prosperity because they project a stream of future benefits to the elites that keep them in power. These groups may be small or large, and can be thought of as a 'selectorate' that allows application of the theory to both democracies and autocracies. (Mesquita, et al., 2003) The selectorate chooses different leaders and different forms of government over time.

In this paper I look at transition as a change in selectorate that moves from choosing one stationary bandit to choosing another. In most former Soviet republics, a deal was struck between managers of state enterprises who wished to maintain their current positions and leaders of national independence movements. This has played out in country after country that succeeded the Soviet Union. Anna Reid describes Ukraine, another borderland, as a place that did not experience a real change of power, with Communist Party deputy leader Leonid Kravchuk becoming president and doing business from the Ukrainian Communist Party headquarters. (Reid, 1997, pp. 218-19) Capitalism and socialism, democracy and dictatorship, were not found to be two categories but instead ideal poles of a spectrum of choices. (Banaian, 1999)

I begin with a review of the country's economic performance since independence. Broad measures of economic welfare are compared to the reforms in Armenia as compared to its near neighbors in transition as well as other borderland countries. In the second section, I develop the Olson hypothesis and compare its implications to these results. I conclude with potential directions for the future of the Armenian economy.

I. Economic Development of Armenia: Facts versus stylized facts of transition

From the beginning, transition economies have been judged by a set of 'stylized facts' that describe the common features of transition. This has been done to create a concept of best practices in how to lead transition. Five years into transition Jeff Sachs stated that "economic growth is positively correlated with reform progress." (Sachs, 1996) Measurement of liberalization became a focus of research of the World Bank and EBRD. These measures are summations of judgments of liberalization of various sectors, of internal versus external sectors.

There are two problems with such types of measures. First, there is typically no attempt to decide which measures are more important to economic development. They are made ‘value-free’ or ‘judgment-free’ by just adding up all the measures they can find. Other research has shown that smaller sets of data, or weighted averages, significantly outperform these broader summations. (Banaian & Luksetich, 2001), (Banaian & Roberts, 2008)

Second, institutions do not develop the same in each place. Douglass North argues that individuals possess certain mental models that allow them to interpret the world. These are partially culturally derived, handed down from generation to generation, and can be localized to the environments in which they live. The mental model that develops for someone in a borderland with multiple roving bandits seeking dominance will be different than someone who lives on a peaceful island. (Denzau & North, 1994) The experience of the fifteen successor states to the Soviet Union differ in significant historical and geographical ways, and the understanding of what to do with each’s institutions were in turn different.

These then are the stylized facts of transition generally, and the facts that made Armenia different than its neighbors:

Stylized Fact	Difference of Armenia from fact	Results of this difference
The more integrated a republic was in the USSR, the more disruptive was transition	Larger Armenian enterprises were very tied to Soviet production and had few opportunities to reorient trade.	The decline in production was sharper in Armenia than other parts of the USSR.
Terms of trade shocks would be worse for countries that had imported more energy, since those imports would now trade in dollars.	Armenia was a heavy importer of energy.	Exchange rate pressures rose, and the trade deficit shot up precipitously.
Countries closer to ‘roving bandits’ would be exposed to greater risks, lower output, and higher spending on military to defend themselves.	Armenia and Azerbaijan engaged in war over Nagorno-Karabakh. Blockades were part of the impact.	Aside Georgia, drop in GDP was very high. Military became more professional in order to protect Armenia from nearby threats.

TABLE 1. Stylized Facts about Transition and Armenia’s Experience, 1988-94

These observations lead one to conclude a few beginning facts about Armenia’s economic transition. First, the transition would be slow. The impact of the loss of sustainable patterns of specialization and trade would be severe for most economies of the former Soviet Union. Those with energy exports had an easier road to transition; those without would turn to other primary export commodities first while deeper patterns of specialization would take time. (Kling, 2016)

Second, it would take time for a market economy to take hold because near neighbors could not be trusted as much. Armenia’s landlocked status and partial blockade on two sides meant establishing new patterns for trade would be very difficult. As such, the returns to transition were lower. It was only when the shock of Russia’s financial crisis of 1998 spread through the other economies of the former Soviet Union that market reforms were embraced, more from necessity than desire. A rapidly depreciating currency and loss of tax revenues compelled Armenia to change, as occurred in other economies. (Åslund, 2013)

Table 2 shows some basic results for transition economies like Armenia. The initial shock of transition greatly reduced GDP and incomes while increasing inequality. Massive depreciation of the currency occurred in all countries, with Georgia and Ukraine experiencing hyperinflation during the early years. After the Russian crisis and the ensuing reforms, economic growth took off and incomes grew. Unemployment as estimated by third parties has been stubbornly high in the country, and appreciation of the dram has reduced some of its export earnings. Per capita income has risen in both Armenia and Georgia at approximately the same rate, while Ukraine and Moldova have lagged since the global financial crisis of 2008.

	1990-94	1994-2001	2001-06	2006-14
Gross Domestic Product (real change)				
Armenia	-59.4%	26.7%	65.8%	36.9%
Georgia	-78.8%	28.9%	68.0%	43.8%
Moldova	-47.3%	-22.0%	54.0%	57.5%
Ukraine	-44.5%	-25.5%	63.5%	8.3%
Real per capita income, Atlas method (end of period)				
Armenia	\$ 400	\$ 710	\$ 1,990	\$ 3,880
Georgia	\$ 510	\$ 720	\$ 1,790	\$ 4,120
Moldova	n/a	\$ 400	\$ 1,030	\$ 2,240
Ukraine	\$ 1,010	\$ 730	\$ 1,950	\$ 2,640
Unemployment rate				
Armenia	18.4%	17.5%	17.5%	17.4%
Georgia	12.2%	12.5%	12.5%	14.3%
Moldova	6.6%	7.5%	7.5%	5.4%
Ukraine	7.5%	9.4%	8.7%	8.0%
Exchange rate depreciation (rate)				
Armenia	681012.8%	250.2%	-25.0%	21.6%
Georgia	39490042.3%	196.5%	-14.1%	5.7%
Moldova	84468.1%	377.2%	2.1%	15.6%
Ukraine	1199147.3%	2323.3%	-6.0%	135.4%
Export share of GDP (average for period)				
Armenia	1.2%	3.3%	8.8%	6.9%
Georgia	1.7%	3.0%	5.6%	7.4%
Moldova	10.4%	12.2%	14.6%	14.5%
Ukraine	4.9%	10.7%	17.0%	17.7%
Sources: GDP, exchange rate and export shares from Penn World Tables 9.0				
Unemployment rates modeled by International Labor Organization				
(from World Bank Database)				
Real per capita income, World Bank. Last observation, 2015				

TABLE 2. Economic results for four borderland transition economies

This growth was widespread. Inequality worsened for a while, but has begun to rebound as transition has progressed. The 90/10 ratio of average per capita income fell from 9.5 in 1998 to 6.8 in 2008. According to the World Bank, the Gini coefficient slightly declined from 44.4 in 1996 to 35.4 in 2001 and 31.5 in 2014. Inequality is

greater in Georgia but lower in Moldova and Ukraine throughout the period, with all trending downward after the initial shock of transition.

	Year of first reforms	Change of first reform	Year reforms reach current level	TI index (2014)
Large scale privatisation				
Armenia	1995	small	2005	3.7
Georgia	1993	small	2004	4
Moldova	1996	small	2002	2.3
Ukraine	1995	small	2003	4.3
Small scale privatisation				
Armenia	1993	small	2004	4.0
Georgia	1995	small	1996	4.0
Moldova	1994	small	2008	4.0
Ukraine	1993	small	2003	4.0
Governance and enterprise restructuring				
Armenia	1995	small	2002	2.3
Georgia	1995	small	2005	2.3
Moldova	1994	small	2005	2.0
Ukraine	1995	small	2009	2.3
Price liberalisation				
Armenia	1992	large	1996	4.0
Georgia	1992	large	1998	4.3
Moldova	1992	large	2005	4.0
Ukraine	1994	large	1997	4.0
Trade & Forex system				
Armenia	1992	small	2003	4.3
Georgia	1995	small	2000	4.3
Moldova	1992	small	2001	4.3
Ukraine	1995	large	2009	4.0
Competition Policy				
Armenia	2001	small	2005	2.3
Georgia	1996	small	1996	2.0
Moldova	1992	small	2007	2.3
Ukraine	1992	small	1997	2.3

TABLE 3. Pace of reforms in four borderland transition economies. Source: EBRD Transition Indicators. A 1, at which all four countries started in 1990, indicates no transition in this area; a 4 indicates that the country has reached market status in this area.

The performance of these countries reflects to some degree the kinds of reforms they put in place. A summary of these reforms can be seen in Table 3. All countries quickly liberalized prices as transition began, reflecting the ‘Washington Consensus’ of that time that market prices could direct private enterprises to allocate resources more efficiently. But privatization came more slowly, while governance, restructuring and competition did not proceed as it did in other countries. Credits and subsidies to enterprises were tightened due in no small part to a lack of tax revenues. Entry barriers to competition in all four countries have not changed as much as would have been hoped by those who expected all countries to move to being market economies.

Beneath these broad strokes lies some interesting differences. On the World Bank’s Doing Business 2017 survey, Georgia ranks 16th in the world in the ease of doing business. Armenia and Moldova rank 38th and 44th, while Ukraine lags at 80th. Georgia’s performance is improved by the ease with which Georgians can receive construction permits (half the time of other non-EU countries of Europe and Central Asia), and ease of registering property. Despite this, Armenia scores well in many areas of regulating businesses except for getting electricity. See Table 4.

Selected procedure	Armenia	Georgia	Moldova	Ukraine	Europe & Central Asia average
Days to register a business	4	3	6	5	10.2
Cost (% of per capita income)	0.9	2.4	6.2	0.5	4.7
Days to permit construction of a warehouse	84	48	276	67	160.7
Building quality control index (higher is better)	8	7	12	8	11.3
Days to get electricity	138	71	87	281	112.3
Cost to register property (% of property value)	0.2	0	0.9	1.9	2.5
Quality of land administration index (higher is better)	21.0	21.5	22.0	15.5	19.8
Taxes (number of payments per year)	14	5	10	5	17.6
Tax rate on profits (%)	18.5	16.4	40.4	51.9	33.8
Cost to export, border & documentary compliance, in US\$	\$250	\$418	\$120	\$467	\$306
Cost to import, border & documentary compliance, in US\$	\$200	\$585	\$124	\$312	\$293
Cost of enforcing contract (% of claim)	16.0%	29.9%	28.6%	46.3%	26.6%

TABLE 4. Regulatory barriers in four borderland transition economies. (World Bank, 2016)

II. Commonalities and differences of borderland transitions

The fact is that in relation to gross national product the tax revenue of the underdeveloped countries is typically much smaller than in the advanced countries. Whereas the "developed" countries collect 25 to 30 percent of their G.N.P. in taxation, the underdeveloped countries typically collect only 8 to 15 percent. (Kaldor, 1963)

There is a rich literature in economics and political science on the taxing capacity of the state. The foci of this research have been the impact of war, of economic structure, and of political regimes. (Karaman & Pamuk, 2013) A very interesting strand of this literature takes a very long view of economic history. Karaman and Pamuk, for example, study tax revenues per capita for five European countries from the 16th to early 20th centuries. (Ibid.) All such countries saw revenues per capita rise after the Industrial Revolution, but they did so at different rates. England harnessed revenues relatively easily, but its economic growth was more than just being able to tax. When combined with rule of law, its growth was rapid. (Johnson & Koyama, 2017) But how did it get there?

Olson's insight begins with realizing that roving bandits would destroy incentives to invest and produce, leaving little for the bandit to take. Thus a "stationary bandit" rationalizes the system by taking only some of the product and leave the rest to the subjugated people. When the bandit faces uncertainty of future control of the land, he is incentivized to take most of it. This uncertainty means that most autocracies will take more than democracies do, and will have poorer economic performance. (Olson, 1993) Most often, autocrats are replaced by autocrats; the state trades stationary bandits. Democracies happen in special circumstances. The key insight, Olson finds, is a "broadly equal dispersions of power that makes it imprudent for any leader or group to overpower the others." (Olson, 2000, p. 31) The lack of a pluralistic dispersion of power made it likely that governments replacing the Soviet Union would also tend towards autocracy.

This logic runs against the “Washington Consensus” that developed after the fall of the Soviet Union. The vision of democracy imagined for the successor states of the Soviet Union was that the examples of the West, particularly those of the United Kingdom and the United States, would encourage the formation of states that would be democratic. They could enjoy the same sets of property and contract rights and develop into western economies quickly. Yet by December 1993, Russian Prime Minister Viktor Chernomyrdin declared “the period of market romanticism has ended for us today.” This vision was foolishness, not rooted in the historical, political, economic or geographic roots of the former nation.

I start the story of transition focused on taxing capacity because the single greatest reason for the collapse of the Soviet Union was that it was broke. The break-up of the various republics from Moscow, however, made matters worse because intra-republican trade patterns were disrupted by borders, new currencies, and the rise of incompatible rules by competing republican governments. Tax collection processes, likewise, had to be rebuilt to direct revenues to new capitals, and disbursed by new leaders eager to protect their positions.

In place of the unitary framework of the Soviet state, the post-communist Russian state in the 1990s resembled a mosaic of conflicting power and authority. Political-administrative, economic, and coercive resources were seized and redistributed by the former Soviet state elite. The redistribution of power resources along informal elite lines led to hybrid institutional forms. In post-communist Russia, the parcelization of the state emerged as a major political constraint on revenue extraction. (Easter, 2002, p. 613)

Olson notes that we should not be surprised that this was slower for the breakup of the Soviet Union than the transitions of Germany and Japan after World War II. Parcelization left in place the *nomenklatura* and the coteries of managers of state enterprises; the end of World War II saw the elimination of German and Japanese leaders. Those post-Soviet leaders “had incentives to undermine economic efficiency and to resist market-oriented reforms...” (Olson, 2000, p. 166) Thus the rate of tax revenue extraction is a fairly good measure of the progress of reforms in these countries. They demonstrated the ability to create governance structures that could support growth.

But this did not always occur. Corruption leads to a bleeding of resources from the centralized decision-making to competing elites. Elites develop for a variety of reasons, including the formation of the cadres of red managers. However, another reason can be nationality. When initial conditions are more variegated this competition is stronger. The development of England’s fiscal capacity in the 17th and 18th centuries was helped by ethnic homogeneity and a geography that sheltered it from foreign invasion. (Johnson & Koyama, 2017)

The borderland transition economies have geography that is exactly the opposite of England. Three of these four countries are relatively small; Armenia ranks 18th out of 159 countries for ethnic homogeneity, while the others have similar ethnic diversity to large, Western democracies. (Fearon, 2003) What may have helped them, however, has been the ability to create professional armies to protect from nearby contending bandits.

Anders Åslund characterizes post-Soviet reformer economies like Armenia as “market economies, with poorer governance, but also with low taxes, limited social transfers, and liberal labor markets. The low taxes are a major cause of their high growth rates in the 2000s. Alas, they are at best semidemocratic and mostly authoritarian states, and they suffer pervasive corruption.” (Åslund, 2013, pp. 3-4) I contend instead that these are characteristics of borderlands, and that the nine countries Åslund cites have significant differences. Armenia’s own development is influenced by the presence of external threats that differ from the other borderland transition economies.

The Artsakh conflict and partial embargo of the country induced Armenia to make several changes. First, the military became not only larger relative to its size but also more professional. This in turn led to more security for the people from both internal and external threats. Unlike Azerbaijan, Armenia attempted to launch a market

economic program with its first land reforms in 1991 under its first president Levon Ter-Petrosian, but the embargo deeply damaged the country's early growth.

Artsakh creates an interesting twist to the Olson story. To protect its own control of the country, Armenian elites benefited from maintaining some of its ties to the new Russian republic. Russia offers it political support of Armenian gains in the region, and a buffer from an historical stationary bandit that did not treat it well in Turkey. Protection from what is feared to be a competing banding offering a poor deal has helped Russian-Armenian relations, as well as kept Armenian cognac and other liquors trading to Russia and raw materials including petroleum flowed from Russia.

The conflicts in Armenia and Georgia (North Ossetia) had the result of breaking up old patterns of trade and reduced resistance to economic reform. The devolution of power to market reforms, such as the reduction of state intervention in enterprises, may not reflect a commitment to neoliberal economic policies as much as it may show a weakness of governments to extract resources from the economy. This distinguishes Armenia and Georgia from Moldova and Ukraine, in the latter case only until 2015.

A characteristic of the Soviet Union was its ability to extract large amounts of revenue for its leaders compared to industrialized and developing economies. Stalin was able to extract the profits of industrial enterprises. By also manipulating very low wages and high prices for products, these profits were very high. This combination impoverished the workforce and induced female labor force participation in excess of what was found in other societies of the time.

However, for workers that chose to be more productive there was a real advantage:

...little or no implicit taxation on extra, overtime, above-the-norm, or "bonus" work and productivity. Stalin used, for example, progressive piece rates – that is, piece rates that increased the per-unit payment with the amount that the person produced. There is also piece work with market economies, but not usually progressive piece rates. ...

Stalin's combination of bonuses, progressive piece rates, prizes for Stakhanovites, and special perquisites for other especially productive workers provided people with a large proportion of the marginal or overtime output they produced, but at the same time implicitly taxed them very highly on their inframarginal work. The effect of the virtually confiscatory rate of tax on the normal amount of work and little or no taxation of extra or bonus income is that the taxation increases the incentive to work. (Olson, 2000, p. 116)

Thus the level of tax revenue as a share of GDP in pre-transition economies in the 1980s was 47.7%, much higher than that for industrialized (33.7%) and developing economies (17.3%), with greater reliance on indirect taxes. Avoidance of indirect taxes is much more difficult, and therefore the choice of states with poorer fiscal capacity.

After Stalin's death, the Armenian economy slipped in both the growth of its standard of living and its population growth rate. In Figure 1 I have plotted the growth of the population against per capita GDP in the four republics/countries. Armenian living standards grew very slowly in the last 30 years of the Soviet Union, while growth in the other three continued until 1985. Population growth slowed in all four. Population began to shrink in all four after transition along with the collapse in living standards. What is remarkable is the acceleration of GDP per capita in Armenia to levels above those at the end of the Soviet period, which was not matched by the other borderland economies. As well, population growth returned to Armenia in 2010, which has not occurred in the other three countries.

Davoodi and Grigorian show that Armenia collected 11.5% of GDP in taxes in 1994 and 14.5% of GDP in the first half of the 2000s despite rapid growth in the latter period, and that its potential for taxes as a share of GDP was over 20%. (Davoodi & Grigorian, 2007) Georgia was even less able early in transition to generate its own

revenues, earning 9.8% in 1996 and 7% in 2003. Over the succeeding decade tax revenues rose to 21% of GDP in Armenia and 23.8% in Georgia. Moldova was better able to create revenue in the early period (14.5% in 1995) but has failed to develop fiscal capacity in the same way (19.6% in 2015.) A similar story applies to Ukraine. These data are replicated in Table 5.

	1991	1992	1993	1994	1995	Difference 1991-1995
Armenia	26	27	24	16	14	-13
Georgia	34	15	2	4	5	-29
Moldova	32	20	17	17	20	-12
Ukraine	38	44	44	46	41	+3
Average, rest of CIS	34	36	34	31	24	-10

TABLE 5. Revenues as a share of GDP, 1991-95. Source: (Cheasty, 1996)

With transition, the structure of incentives that lead to high work effort was replaced by more normal wage and price setting. As noted, the high prices (relative to wages) of the Soviet period were not an accident, nor were they irrational. They were the result of a desire of the Communist Party of the Soviet Union to centralized potential resources for the first secretary. With sufficient scale economies from ruling a population as large as the Soviet Union's, the amount of resources available to it were vast and enabled it to control a very large military force that extended to every corner of the country. Pro-regime parties form so that leaders can identify the selectorate that keeps them in power.

The failure of the system, under this analysis, was due to the end of bidding of various Soviet managers of enterprises for scarce resources that were intended under the Stalinist plan to go to those that could create the most goods for the Politburo. Collusion between managers led to soft budget constraints and a sclerosis of the Soviet economy. (Olson, 2000, pp. 142-49) Faced with a drop in revenue to the leadership of 10% of GDP (as seen in Table 5), the Soviet Union's sclerosis proved fatal.

As these collusive arrangements disintegrated under the weight of new governments, state borders and decentralization, radical changes led to much poorer performance of the economies regardless of their choice of shock therapy or gradualism. (Murrell, 1992) It is important to note that this is more than a shock like war or natural disaster. And it is not a matter of "creative destruction" in the Schumpeterian sense. Rather, this is akin to the disruptions to the music and newspaper industries in the Internet age. Physical capital could be adapted but organizational capital – "processes and capabilities, including marketing channels, human resource management, training systems, and so on" – were rendered completely useless. (Kling, 2011, p. 6)

Eventually the economies became more effective in earning revenue as seen in Table 6. All four countries eventually found their rate of revenue extraction stabilize at more or less normal levels for developing countries. In Armenia, the use of direct taxes on income and profits fell substantially, while the value-added tax was introduced. Direct taxes fell from 60% of total revenue in 1996 to 27% in 2009. (Davoodi & Grigorian, 2007) (International Monetary Fund, 2010) Reliance on indirect taxes is a common feature of countries that have high levels of corruption, which as indicated above is a sign of competition among alternative stationary bandits. (Tanzi & Davoodi, 2001)

Per capita tax revenues (in current purchasing power parity dollars)	1995	2000	2005	2010	2015	Change, 1995-2015
Armenia	\$ 254.84	\$ 517.76	\$1,016.75	\$1,578.87	\$ 2,494.96	879%
Georgia	\$ 162.94	\$ 302.55	\$ 789.89	\$2,125.21	\$ 3,328.59	1943%
Moldova	\$ 352.91	\$ 403.17	\$ 762.14	\$ 950.04	\$ 1,313.91	272%
Ukraine	\$ 771.60	\$ 770.18	\$1,597.62	\$1,698.36	\$ 2,206.21	186%
As share of per capita GDP						
Armenia	16.1%	22.3%	21.3%	24.0%	28.6%	
Georgia	9.7%	11.7%	18.1%	32.2%	34.6%	
Moldova	18.6%	21.9%	25.9%	24.8%	26.0%	
Ukraine	20.9%	20.3%	24.8%	22.2%	27.8%	

TABLE 6. Per capita tax revenues in four transition borderland economies, 1995-2015. Source: World Bank.

III. Conclusion

This short paper has explored the possibility of using Olson's theory of democracy and autocracy to explain economic performance in Armenia and other borderland economies. Its main thrust is that the competition of nearby larger neighbors, along with local political elites that form a selectorate around them, may better explain the growth of Armenia since the breakup of the USSR than traditional means of studying IMF reform packages or poverty reduction strategies.

In the context of the borderland transition economies that include Georgia, Moldova and Ukraine, Armenia has performed admirably well. It has reversed the loss of population that occurred in the others, and its standard of living is comparable to those, which was not true during the pre-Soviet period. It has also managed to increase its fiscal capacity which will power further reforms in the next quarter century. While its geography will always be a challenge, Armenia is poised for a better 25 years to come.

Bibliography

Åslund, A., 2013. *How Capitalism Was Built*. 2nd Edition ed. New York(NY): Cambridge University Press.

Banaian, K., 1999. *The Ukrainian Economy Since Independence*. London: Edward Elgar.

Banaian, K. & Luksetich, W. A., 2001. Central bank independence, economic freedom, and inflation rates. *Economic Inquiry*, 39(1), pp. 149-61.

Banaian, K. & Roberts, B. W., 2008. *The Design and Use of Political Economy Indicators: Challenges of Definition, Aggregation and Application*. 1 ed. New York, NY: Palgrave Macmillan.

Bueno de Mesquita, B., 2009. *The Predictioneer's Game: Using the Logic of Brazen Self-Interest to See and Shape the Future*. New York, NY: Random House.

Cheasty, A., 1996. The Revenue Decline in the Countries of the Former Soviet Union. *Finance & Development*, 33(June), pp. 32-35.

Davoodi, H. & Grigorian, D., 2007. *Tax Potential vs. Tax Effort: A Cross-Country Analysis of Armenia's Stubbornly Low Tax Collection*, Washington, DC: International Monetary Fund.

Denzau, A. T. & North, D., 1994. Shared Mental Models: Ideologies and Institutions. *Kyklos*, 47(1), pp. 3-31.

Easter, G. M., 2002. Politics of Revenue Extraction in Post-Communist States: Poland and Russia Compared. *Politics & Society*, 30(4), pp. 599-627.

Fearon, J., 2003. Ethnic and Cultural Diversity by Country. *Journal of Economic Growth*, 8(2), pp. 195-222.

International Monetary Fund, 2010. *How Do Armenia's Tax Revenues Compare to Its Peers?*, Washington, DC: IMF.

Johnson, N. D. & Koyama, M., 2017. States and economic growth: Capacity and constraints. *Explorations in Economic History*, 64(April), pp. 1-20.

Kaldor, N., 1963. Will Underdeveloped Countries Learn to Tax?. *Foreign Affairs*, 41(2), pp. 410-19.

Karaman, K. K. & Pamuk, S., 2013. Different Paths to the Modern State in Europe: The Interaction Between Warfare, Economic Structure, and Political Regime. *American Political Science Review*, 107(3), pp. 603-26.

Kling, A., 2011. PSST: Patterns of Sustainable Specialization and Trade. *Capitalism and Society*, 6(2), p. Article 2.

Kling, A., 2016. *Specialization and Trade*:. 1st Edition ed. Washington(DC): Cato Institute.

Mesquita, B. B. d., Smith, A., Siverson, R. M. & Morrow, J. D., 2003. *The Logic of Political Survival*. Cambridge, MA: MIT Press.

Murrell, P., 1992. Evolution in Economics and in the Economic Reform of the Centrally Planned Economies. In: C. C. Clague & G. Rausser, eds. *The Emergence of Market Economies in Eastern Europe*. Cambridge, MA: Blackwell.

Olson, M., 1993. Dictatorship, Democracy, and Development. *American Political Science Review*, 87(3), pp. 567-576.

Olson, M., 2000. *Power and Prosperity: Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships*. New York, NY: Basic Books.

Pareto, V., 1906 [1972]. *Manual of Political Economy*. London: MacMillan.

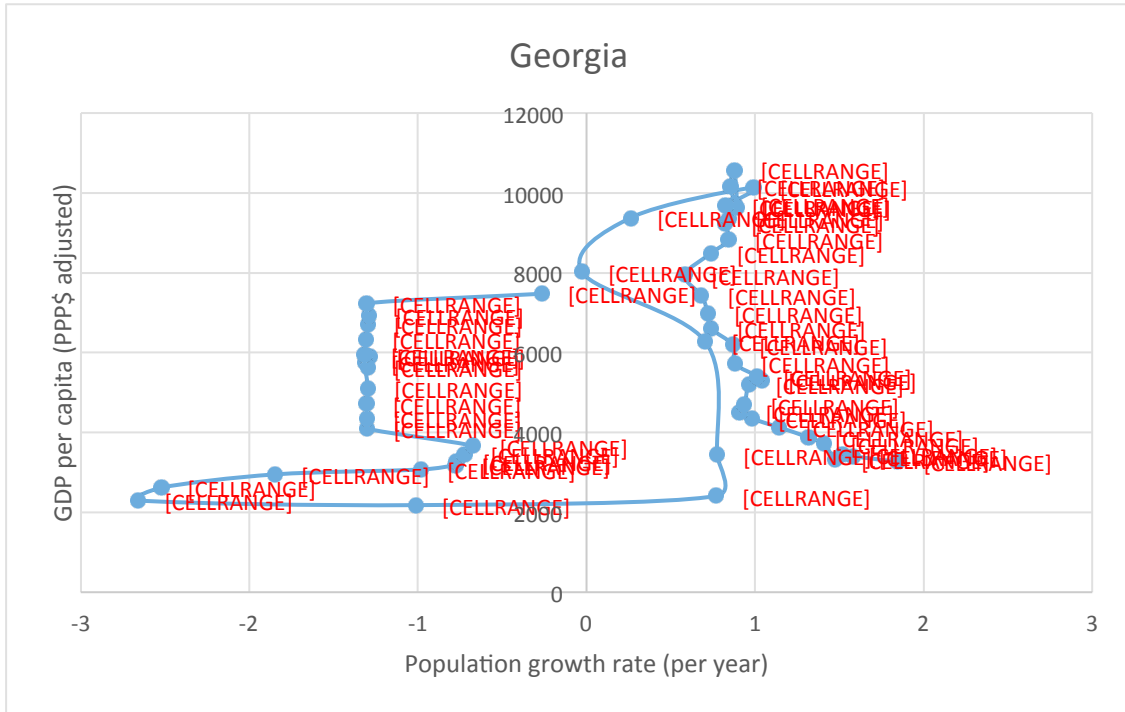
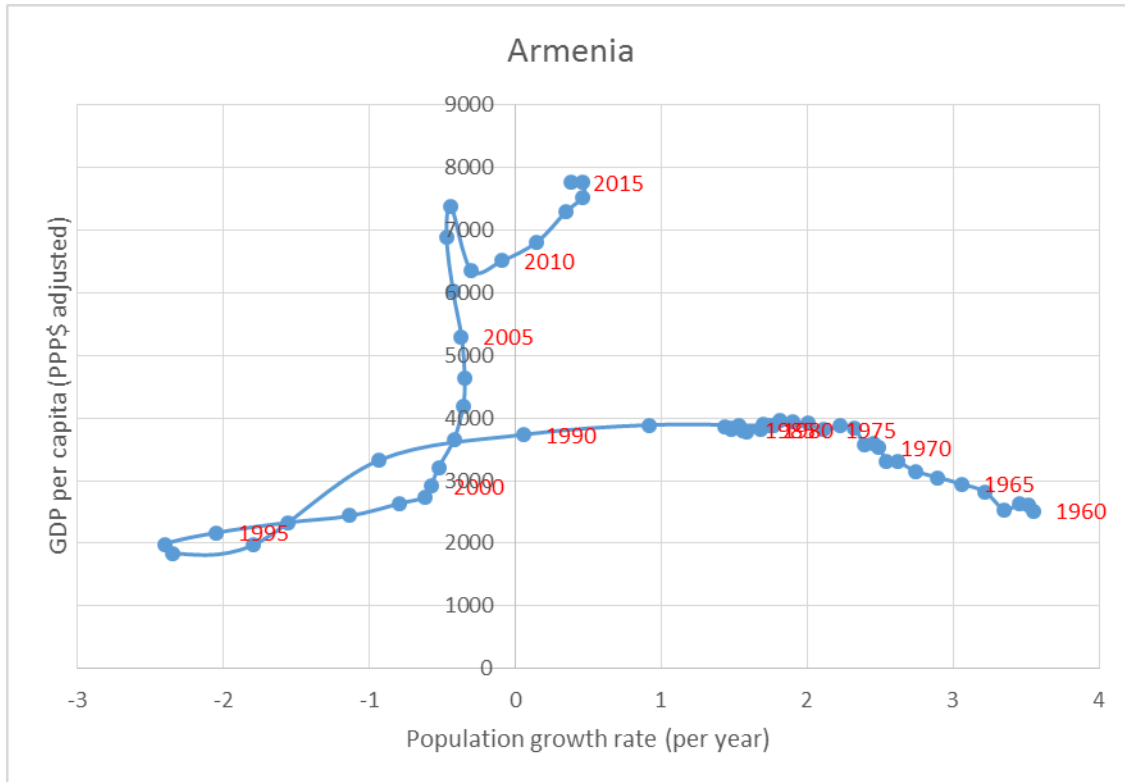
Reid, A., 1997. *Borderland: A Journey Through the History of Ukraine*. Boulder, CO: Westview Press.

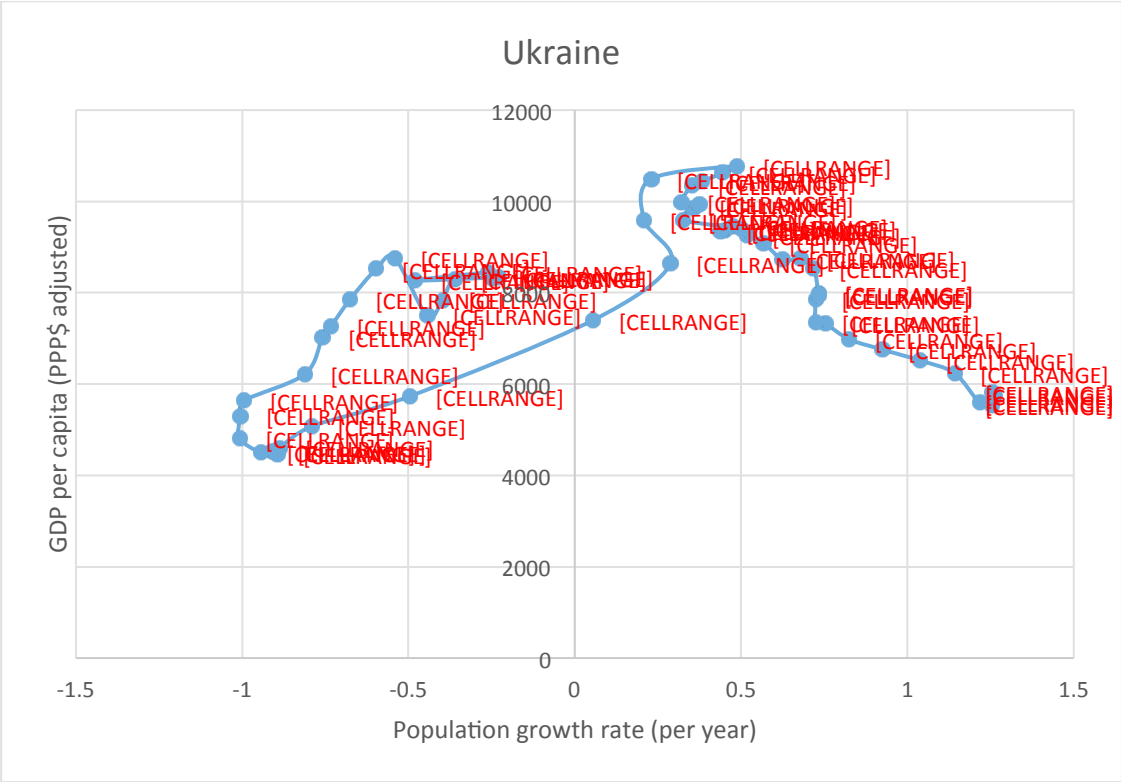
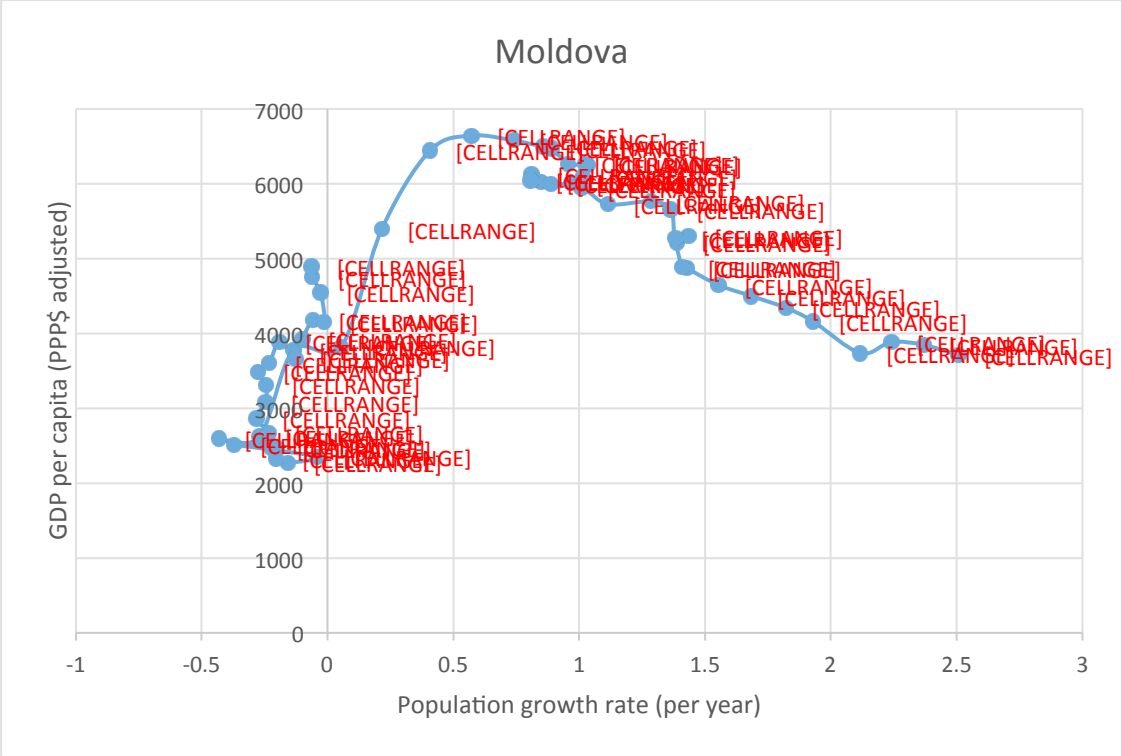
Sachs, J. D., 1996. "The Transition at Mid-Decade". *American Economic Association Papers and Proceedings*, 86(2), pp. 128-33.

Tanzi, V. & Davoodi, H., 2001. Corruption, Growth, and Public Finances. In: A. Jain, ed. *The Political Economy of Corruption*. London: Routledge, pp. 89-110.

World Bank, 2016. *Doing Business 2017: Europe and Central Asia*. Washington(DC): World Bank.

Figure 1. GDP per capita and population growth, 4 borderland transition economies, 1960-2015

Տնտեսական զարգացում Հայաստանում.

Քայլեր ավելի ազատության համար:

Բանայան Քինգ, Սբ. Քլաուս Նահանգային համալսարան, Սբ. Քլաուս, Մինեսոտա, ԱՄՆ, kbanaian@stcloudstate.edu

«Մարդկանց ջանքերը օգտագործվում են երկու տարբեր ձևերով. Նրանք ուղղված են տնտեսական ապրանքների արտադրությանը կամ վերափոխմանը, կամ էլ ուրիշների կողմից արտադրված ապրանքի յուրացմանը» (Պարետո, 1906 [1972]):

Հայաստանի աշխարհագրությունը դրել է իրան մեծ հարեւանների միջև, որոնք հազվադեպ են ունեցել կայուն, խաղաղ ժողովրդավարություն: Այսպիսով, իր պատմական հողերի մի մասի անկախության 25-րդ տարին ինքնին հաղթանակ է: Այնուամենայնիվ, այդ հաղթանակը չափավոր է, Հայաստանի տնտեսության համեմատ ՝ բաղադրատարր իր հարեւանների հետ:

Համաշխարհային բանկի տվյալներով, 2015 թ. Մեկ շնչի հաշվով համախառն ազգային եկամուտը Հայաստանում կազմել է 3,880 դոլար, որը 140-րդ տեղն է զբաղեցնում համաշխարհային աղյուսակում, Վրաստանից ցածր (4,120 դոլար, 134 տեղ) և Ադրբեջան (6,560 դոլար, 107 տեղ): Միավորված ազգերի կազմակերպության մարդկային զարգացման ինդեքսը, որը չափում է հարստությունը, գիտելիքը և առողջությունը, Հայաստանը զբաղեցնում է 84-րդ տեղը սեղանի շուրջ, Վրաստանից (70-րդ) և Ադրբեջանից (78-րդ) հետևում: Հայաստանի աշխարհագրությունը, որպես սահմանամերձ, երկարատև պատմական արմատներ ունի տասնվեցերորդ դարի (Օսմանյան և Պարսկաստանի), որոնք հանգեցնում են ինձ մտածելու իր գոյության մասին, որպես պոտենցիալ հրոսակախմբերի շրջապատված, երկուսն էլ դռան և կայուն: Այս տերմինը, որն առաջինը մշակել է Մանչուր Օլսոնը (Olson, 1993), (Օլսոն, 2000), նշում է, որ կան «մեծ հարստություն և այլ հանրային ապրանքներ ապահովելու մեծ ձեռքբերումներ» (Olson, 1993, էջ 567) Պետությունները, որոնք գտնվում են երկու կամ ավելի մեծ պետությունների միջև, հաճախ հայտնվում են մի քանի մրցակցող շարժուն ավազակների մեջ, որոնցից մեկը դառնում է կայուն: Սովորական ավազակները ավելի մեծ դրդապատճառ ունեն խաղաղություն և բարգավաճում ապահովելու, քանի որ նրանք նախագծում են ապագա օգուտների հոսքը դեպի էլիտարներին, որոնք են նրանց պահում իշխանության մեջ: Այս խմբերը կարող են փոքր կամ մեծ լինել և կարելի է համարել որպես «ընտրվածություն», որը թույլ է տալիս կիրառել տեսությունը՝ ինչպես ժողովրդավարության, այնպես էլ ինքնավարության համար: (Mesquita et al., 2003 թ.) Մեկկտորատը (ընտրվածություն) ընտրում է տարբեր ղեկավարներ և ժամանակի կառավարման տարբեր ձևեր:

Այս գրության մեջ ես նայում եմ անցումային շրջանին որպես ընտրության, մեկ կայուն ավազակ ընտրելուց դեպի մեկ այլ ուրիշը: Նախկին սովետական հանրապետությունների պետական ձեռնարկությունների ղեկավարներից շատերը գործարք էին կնքել, ովքեր ցանկանում էին պահպանել իրենց ներկայ դիրքերը, ազգային անկախության շարժման ղեկավարների հետ: Մա եղել է ամեն այն Խորհրդային Միության հաջորդող երկրներում: Աննա Ռիդը նկարագրում է Ուկրաինան, մեկ այլ սահմանամերձ երկիր, որպես տեղ, որը իշխանության իրական փոփոխության չի ենթարկվել: Կոմունիստական կուսակցության փոխնախագահ Լեոնիդ Կրավչուկը նախագահ դառնալով, Ուկրաինայի կոմունիստական կուսակցության շտաբի բիզնեսն է զբաղեցնում: (Reid, 1997, էջ 218-19) Կապիտալիզմը և սոցիալիզմը, ժողովրդավարությունը և դիկտատուրան չեն նկատվել երկու կատեգորիա, այլ որպես իտիալ ընտրության բեկերներ: (Բանայան, 1999):

Ես սկսում եմ անկախությունից ի վեր երկրի տնտեսական կատարողականությամբ:

Տնտեսական բարեկեցության լայն չափանիշներով համեմատվում են Հայաստանի և անցումային շրջանի հարեւանների տնտեսությունները, ինչպես նաև սահմանամերձ այլ երկրների համեմատությամբ: Երկրորդ բաժնում զարգացնում եմ Olson-ի վարկածը և

համեմատում եմ դրա հետեւանքները: Եզրակացնում եմ Հայաստանի տնտեսության ապագայի համար հնարավոր ուղղություններով:

1. Հայաստանի տնտեսական զարգացում. Փաստեր ընդդեմ անցումային շինծու փաստերի:

Սկզբից անցումային տնտեսությունները գնահատվել են ըստ «շինծու փաստերի», որոնք նկարագրում են անցումային ընդհանուր հատկանիշները: Սա արվում է լավագույն փորձի հասկացություն ստեղծելու համար: Փոխանցման շրջանէն հինգ տարի անցած, Ջեֆ Սաչսը հայտարարել է, որ «տնտեսական աճը դրականորեն կապված է բարեփոխումների առաջընթացի հետ» (Sachs, 1996): Ազատարարության չափումը դարձել է Համաշխարհային բանկի եւ ՎՋԵԲ-ի ուսումնասիրության առարկա: Այս միջոցառումները տարբեր հատվածների, ներքին եւ արտաքին ոլորտների ազատականացման չափանիշների ամփոփումներն են: Այսպիսի միջոցների հետ կապված երկու խնդիր կա: Առաջին հերթին, ոչ մի փորձ կա՝ որոշելու թե ո՞ր չափանիշները ավելի կարեւոր են տնտեսական զարգացման մակարդակը որոշելու համար: Դրանք արդյունքն են մշակույթի, փոխանցվում են սերունդե սերունդ եւ կարելի է ըստ ապրած շրջանի գործադրել: Այլ հետազոտությունները ցույց են տվել որ, մտային պատկերացումը այն անձին որը ապրում է ավազակների ներքո տարբեր է: (Banaian & Luksetich, 2001), (Banaian & Roberts, 2008) Երկրորդ, հա այն բուլոբից ովքեր ապրում են խաղաղ կղզու մէջ (Դենզու եւ Հյուսիս, 1994 թ.): Խորհրդային Միության տասնհինգ իրավահաջորդ պետությունների փորձարարությունները տարբերվում են պատմական եւ աշխարհագրական անկյունից, եւ թէ ինչ՞ պետք է անել իւրաքանչյուրի հաստատությունների պարագային տարբեր էին:

Հետեւյալներն են անցումային շրջանի շինծու (ձեւաւորված) փաստերը, եւ այն իրողություններն, որոնք Հայաստանը տարբերում են իր հարեւաններից՝

Ձեւաւորված իրողություն	Difference of Armenia from fact	Results of this difference
Հայաստան ավելի ինտեգրված հանրապետություն էր ԽՍՀՄ-ում, այնքան ավելի խառնաշփոթ էր անցումը	Ավելի մեծ հայկական ձեռնարկությունները շատ կապված էին խորհրդային արտադրության հետ եւ քիչ հնարավորություններ ունեին առետորի վերափոխման համար:	Արտադրության անկումը ավելի խոցելի էր Հայաստանում, քան ԽՍՀՄ-ի մյուս մասերը:
Առետորային ցնցումների պայմանները ավելի վատ կլինեն այն երկրների համար, որոնք ներմուծում էին ավելի շատ էներգիա, քանի որ այդ ներմուծումները այժմ առետուր են անում դուլարով:	Հայաստանը էներգիայի ծանր ներմուծող էր:	Արտաթուրյի փոխարժեքի ճնշումները բարձրացան, եւ առետորի դեֆիցիտը կտրուկ բարձրացրեց:
Երկրները, որոնք ավելի մոտ են «խարդախ ավազակներին», ավելի մեծ ռիսկերի են ենթարկվելու, ավելի ցածր արտադրանք եւ ռազմական ուժերի ավելի բարձր ծախսեր՝ պաշտպանելու իրենց:	Հայաստանն ու Ադրբեջանը Լեռնային Ղարաբաղում պատերազմում էին: Շրջափակները ազդեցության մի մասն էին:	Բացի Վրաստանից, ՀՆԱ-ի անկումը շատ բարձր էր: Ռազմականությունն ավելի պրոֆեսիոնալ դարձավ, որպէսզի Հայաստանը պաշտպաներ հարեւան սպառնալիքներից:

Տախտակ 1 Ձեւաւորված Իրողություններ եւ Հայաստանի փորձը

Այս դիտարկումները հանգեցնում են Հայաստանի տնտեսական անցման մասին մի քանի սկիզբնական եզրակացության: Նախ, անցումը դանդաղ էր: Մասնագիտացման եւ առեւտրի կայուն ձեւերի կորստի ազդեցությունը խիստ կլիին նախկին ԽՍՀՄ տնտեսությունների մեծամասնության համար: Էներգետիկ արտահանում ունեցողները անցում կատարելու ավելի հեշտ ճանապարհ ունեին. Նրանք որոնք չունեն ` դիմելու են այլ արտահանման իրերին, իսկ մասնագիտության ավելի խորը նախադրյալները ժամանակ կպահանջեն: (Կլինգ, 2016)

Երկրորդ, շուկայական տնտեսության համար ժամանակ կպահանջվի, քանի որ հարեւաններին այնքան էլ չի կարելի վստահել: Հայաստանի ծով ելք չունեցող կարգավիճակը եւ երկու կողմերի շրջափակումը նշանակում է, որ առեւտրի նոր ձեւեր ստեղծելը շատ բարդ կլինի: Որպես այդպիսին, անցումային շրջադարձը ցածր էր: Միայն այն ժամանակ, երբ 1998 թ. Ռուսաստանի ֆինանսական ճգնաժամի ցնցումը տարածվեց նախկին ԽՍՀՄ մյուս տնտեսությունների միջոցով, որ շուկայի բարեփոխումները որդեգրվեցին պարտադրաբար, ավելի քան ցանկությամբ: Արագ արագ արժեզրկված արժույթը եւ հարկային եկամուտների կորուստը ստիպեց Հայաստանին փոխվել, ինչպես մյուս տնտեսություններում: (Åslund, 2013)

Աղյուսակ 2-ում ներկայացված են Հայաստանի նման անցումային տնտեսությունների որոշ հիմնական արդյունքներ: Անցման սկզբնական շուկր մեծապես նվազեցրել է ՀՆԱ-ն եւ եկամուտները `անհավասարության աճով: Արտարժույթի գանգվածային արժեզրկումը տեղի է ունեցել բոլոր երկրներում, Վրաստանն ու Ուկրաինան `վաղ տարիների ընթացքում հիպերֆլայային ռիսկեր ունեն: Ռուսական ճգնաժամի եւ հետագա բարեփոխումներից հետո տնտեսությունը սկսեց աճել, եկամուտները աճեցին: Գործազրկությունը, ըստ երրորդ կողմերի գնահատման, երկրում համառորեն բարձր է եղել, եւ դրամի արժեւորումը կրճատել է արտահանման մի քանի շահույթ: Մեկ շնչի հաշվով եկամուտը զգալիորեն աճել է ինչպես Հայաստանում, այնպես էլ Վրաստանում, իսկ Ուկրաինան եւ Մոլդովան ձգձգվել են 2008 թ. Համաշխարհային ֆինանսական ճգնաժամից:

	1990-94	1994-2001	2001-06	2006-14
Gross Domestic Product (real change)				
Armenia	-59.4%	26.7%	65.8%	36.9%
Georgia	-78.8%	28.9%	68.0%	43.8%
Moldova	-47.3%	-22.0%	54.0%	57.5%
Ukraine	-44.5%	-25.5%	63.5%	8.3%
Real per capita income, Atlas method (end of period)				
Armenia	\$ 400	\$ 710	\$ 1,990	\$ 3,880
Georgia	\$ 510	\$ 720	\$ 1,790	\$ 4,120
Moldova	n/a	\$ 400	\$ 1,030	\$ 2,240
Ukraine	\$ 1,010	\$ 730	\$ 1,950	\$ 2,640
Unemployment rate				
Armenia	18.4%	17.5%	17.5%	17.4%
Georgia	12.2%	12.5%	12.5%	14.3%
Moldova	6.6%	7.5%	7.5%	5.4%

Ukraine	7.5%	9.4%	8.7%	8.0%
Փոխանակման տողկոս				
Armenia	681012.8%	250.2%	-25.0%	21.6%
Georgia	39490042.3%	196.5%	-14.1%	5.7%
Moldova	84468.1%	377.2%	2.1%	15.6%
Ukraine	1199147.3%	2323.3%	-6.0%	135.4%
Արտահանում ՀՆԱ-ի համեմատ (միջին)				
Armenia	1.2%	3.3%	8.8%	6.9%
Georgia	1.7%	3.0%	5.6%	7.4%
Moldova	10.4%	12.2%	14.6%	14.5%
Ukraine	4.9%	10.7%	17.0%	17.7%
Sources: GDP, exchange rate and export shares from Penn World Tables 9.0				
Անգործություն ըստ International Labor Organization				
(from World Bank Database)				
իրական մեկ շնչի հաշվով եկամուտ, Համաշխարհային բանկ:				

Տախտակ 2... 2015 ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱ. Տնտեսական արդյունքներ չորս սահմանափակված տնտեսությունների համար:

Այս աճը տարածված էր: Անհավասարությունը որոշ ժամանակ վատացավ, բայց սկսեց վերաճել, քանի որ անցումը առաջ է ընթանում: Մեկ շնչին ընկնող միջին եկամտի 90/10 հարաբերակցությունը 1998 թ.-ի 9.5-ից 2008 թ.-ին հասել է 6.8-ի: Համաշխարհային բանկի տվյալների համաձայն, Gini գործակիցը մի փոքր նվազել է 1996 թ.-ի 44.4-ից 2001 թ.-ի 35.4-ի եւ 2014-ի 31.5-ի միջև: Մոլդովայում եւ Ուկրաինայում ամենացածր մակարդակով, անցումը նախնական ցնցումից հետո, նվազում է բոլոր ուղղություններով:

	Year of first reforms	Change of first reform	Year reforms reach current level	Ti index (2014)
Large scale privatisation				
Armenia	1995	small	2005	3.7
Georgia	1993	small	2004	4
Moldova	1996	small	2002	2.3
Ukraine	1995	small	2003	4.3
Small scale privatisation				
Armenia	1993	small	2004	4.0
Georgia	1995	small	1996	4.0
Moldova	1994	small	2008	4.0
Ukraine	1993	small	2003	4.0
Governance and enterprise restructuring				
Armenia	1995	small	2002	2.3
Georgia	1995	small	2005	2.3
Moldova	1994	small	2005	2.0
Ukraine	1995	small	2009	2.3
Price liberalisation				
Armenia	1992	large	1996	4.0
Georgia	1992	large	1998	4.3
Moldova	1992	large	2005	4.0
Ukraine	1994	large	1997	4.0
Trade & Forex system				
Armenia	1992	small	2003	4.3
Georgia	1995	small	2000	4.3
Moldova	1992	small	2001	4.3
Ukraine	1995	large	2009	4.0
Competition Policy				
Armenia	2001	small	2005	2.3
Georgia	1996	small	1996	2.0
Moldova	1992	small	2007	2.3
Ukraine	1992	small	1997	2.3

Աղյուսակ 3. Անդրսահմանային անցումային չորս երկրների տնտեսությունների բարեփոխումների տեմպը: Աղբյուրը՝ ՎՋԵԲ-ի անցումային ցուցանիշները: Ա 1, որտեղ 1990-ին սկսված բոլոր չորս երկրները ցույց են տալիս, որ այս տարածքում ոչ մի անցում չկա: 4-ը նշանակում է, որ երկիրը ձեռք է բերել շուկայի կարգավիճակ այս ոլորտում: Այս երկրների կատարումը որոշակիորեն արտացոլում է իրագործած բարեփոխումների տեսակները: Այս բարեփոխումների ամփոփագիրը կարելի է գտնել Աղյուսակ 3-ում: Բոլոր երկրները արագորեն ազատում են գները, քանի որ անցում է սկսվել, արտացոլելով այն ժամանակվա «Վաշինգտոնյան կոնսենսուսը», որը շուկայական գները կարող էին ուղղել մասնավոր ձեռնարկություններին ռեսուրսներ ավելի արդյունավետ դարձնելու համար: Սակայն սեփականաշնորհումը ավելի դանդաղ էր, մինչդեռ կառավարությունը, վերակազմավորումը եւ մրցակցությունը չեն անցել, ինչպես դա արվեց այլ երկրներում: Ձեռնարկություններին տրամադրվող վարկերը եւ սուբսիդիաները խստացրեցին՝ ոչ մի դեպքում ոչ հարկային եկամուտների բացակայության պատճառով: Բոլոր չորս երկրներում մրցակցության մուտքի խոչընդոտները չեն փոխվել այնքան, որքան կարող էին հույսեր փակցնել նրանց, ովքեր ակնկալում էին, որ բոլոր երկրները փոխանցվեն շուկայական տնտեսության: Այս լայն հարվածների ներքո մի քանի հետաքրքիր տարբերություն կա: Համաշխարհային բանկի «Doing Business 2017» հետազոտության արդյունքներով, Վրաստանը աշխարհում զբաղեցնում է 16-րդ տեղը գործարարության հեշտությամբ: Հայաստանը եւ Մոլդովան զբաղեցնում են 38-րդ եւ 44-րդ տեղերը, իսկ Ուկրաինան 80-րդն է: Վրաստանում կատարված աշխատանքը բարելավվել է այն հեշտությամբ, որով վրացիները կարող են ստանալ շինարարական թույլտվություններ (Եվրոպայի եւ Կենտրոնական Ասիայի այլ ոչ անդամ երկրների կես ժամ) եւ սեփականության գրանցում հեշտությամբ: Չնայած դրան, Հայաստանը լավ ցուցանիշներ ունի բազմաթիվ ոլորտներում, կարգավորելով բիզնեսը, բացառությամբ էլեկտրաէներգիայի: Տես Աղյուսակ 4:

Selected procedure	Armenia	Georgia	Moldova	Ukraine	Europe & Central Asia average
Days to register a business	4	3	6	5	10.2
Cost (% of per capita income)	0.9	2.4	6.2	0.5	4.7
Days to permit construction of a warehouse	84	48	276	67	160.7
Building quality control index (higher is better)	8	7	12	8	11.3
Days to get electricity	138	71	87	281	112.3
Cost to register property (% of property value)	0.2	0	0.9	1.9	2.5
Quality of land administration index (higher is better)	21.0	21.5	22.0	15.5	19.8
Taxes (number of payments per year)	14	5	10	5	17.6
Tax rate on profits (%)	18.5	16.4	40.4	51.9	33.8
Cost to export, border & documentary compliance, in US\$	\$250	\$418	\$120	\$467	\$306
Cost to import, border & documentary compliance, in US\$	\$200	\$585	\$124	\$312	\$293
Cost of enforcing contract (% of claim)	16.0%	29.9%	28.6%	46.3%	26.6%